

## RESPUBLIKA KRIZĖS KONTEKSTUOSE: kas įvertins demokratijos patirtis arba dėl Emanuelio Zingerio replikos

PROF. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

Sunku buvo sutikti su Prezidentu, kai Ekscelencija, Vyriausybei kovą paskelbus karantiną, pranešė, kad „pasaulis susiduria su bene didžiausia krize nuo Antrojo pasaulinio karo laikų“<sup>1</sup>.

Tąsyk prisiminiau, jog panašų pareiškimą jau teko skaityti – prieš trejus metus analogiška antraštė įvairiomis kalbomis apskriejo pasaulį: „Jungtinės Tautos: pasaulis susidūrė su didžiausia humanitarine krize nuo 1945 m.“<sup>2</sup>

Krizė nelygu krizei ir jos vertinimas priklauso nuo visuomenės patirčių, kartos išgyventų pokyčių, pagaliau – lyderio vizijos. Prisimindami „karą po karo“, ekonominę blokadą ir Sausio 13-ąją žinome ne vien ekonominės krizės priežastis, tiesa?

Minint Respublikos 100-metį valstybės vadovas pradėjo kalbą minėjime Seime: „Sveiki susirinkę!“ – taip atkurtos Lietuvos valstybės Prezidentas Antanas Smetona prieš šimtą metų sveikino demokratiškai išrinkto Steigiamojo Seimo narius. Šiandien, kai kiekvienas viešas susibūrimas pandemijos akivaizdoje įgauna ypatingos reikšmės, šis paprastas kreipinys vėl skamba aktualiai<sup>3</sup>. Kadangi 1920 ir 2020 metų politinių situacijų kontekstai skirtingi, neišaina jų tiesiogiai palyginti – tai galima pagrįstai daryti analizuojant Steigiamojo Seimo ir 1990–1992 metų Aukščiausiosios Tarybos veiklos paraleles. Bet dėl to,

<sup>1</sup> Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos kreipimasis į Tautą dėl veiksmų kovoje su COVID-19. In: President.lt, 2020/03/15

<sup>2</sup> UN: World facing greatest humanitarian crisis since 1945. In: BBC.com. March, 11, 2017.

<sup>3</sup> Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos kalba Steigiamojo Seimo ir Lietuvos Respublikos šimtmečio minėjime. In: President.lt, 2020/05/15

kas aktualu, galima ginčytis. Mat A. Smetonos, o ne, tarkime, Aleksandro Stulginskio citavimas iš Steigiamojo Seimo stenogramų dabartinio Prezidento kalboje skamba dviprasmiškai.

Pirma, anuo metu būriai politikų tik ir laukė, kad tuo atstovaujamoju susirinkimu pagaliau būtų įvykdytas Vasario 16-osios nutarimas ir nutrūktų A. Smetonos įgaliojimai. Antra: vėliau tame pat Steigiamajame Seime, kai vyko aršūs debatai dėl Konstitucijos projekto, buvo ginčijamasi dėl Prezidento institucijos reikalingumo ir funkcijų, dažniausiai reaguojant į trumpą, vos dvejų metų, tačiau nei dešinės, nei kairės atstovams nepriimtina vadovavimo valstybei patirtį.

Pagaliau cituoti Seime ir dar demokratijos iškilmių metu vienintelį A. Smetoną, sulaužiusį 1922-ųjų Konstituciją, yra tam tikras akibrokštas: ar mes neturime lyderių ir jų lakių frazių, įrodančių ištikimybę parlamentarizmo, demokratijos principams?

Tuomet galima tiesiog pasiskolinti šį tą iš Emanuelio Macrono kalbos Europos Parlamente: „Atsakymas autoritarizmui, kuris mus supa, yra ne autoritarinė demokratija, bet demokratijos autoritetas“<sup>4</sup>. Ir dar daugiau – apie ištikimybę demokratijos vertybėms, būtinumą kurti vidinį ir išorinį dabartinės Europos solidarumą. Kita vertus, net ir 1949-ųjų vasario 16-osios Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio dokumentas liudija ištikimybę 1922-ųjų Konstitucijai.

Žinoma, žinomi A. Smetonos biografai-istorikai gali likti ištikimi jo gerbėjai, primindami jaunystės metų maištingumą prieš carinės gimnazijos tvarką, aukštindami išsilavinimą, patriotizmą ir menkindami cenzūros, autoritarizmo, persekiojimų pasekmes anuometei visuomenei, vis dar teisindami perversmą. Bet visa tai naujos kartos visuomenei yra akivaizdūs objektyvaus proceso fragmentai, ne vieninteliai turintys vertę. Todėl šių laikų parlamento salėje atitinkamų herojų pasirinkimas tikriausiai yra ne vien Prezidento kalbos rašytojo klaida (iš įpročio rinktis labiausiai žinomą asmenybę).

<sup>4</sup> Speech by Emmanuel Macron, President of the Republic at European Parliament. Publié LE 17 April 2018. In: Elysee.fr



Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija, premjeras Augustinas Voldemaras, Kauno burmistras Jonas Vileišis 1928 m. gegužės 15 d., paskelbus naują Lietuvos Valstybės Konstituciją (Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas).

Už tai, kad mes neturime gegužės 15-osios deklaracijos originalo, kitų pasirašytų įstatymų ir to laikotarpio Seimo korespondencijos su užsienio šalimis, apskritai kelių parlamento kadencijų 1920–1927 metų archyvo, tenka atsakomybė tiems, kurie paskutinę šliaužiančio perversmo dieną, jau balandį, pareikalavo iš III Seimo Pirmininko Aleksandro Stulginskio raktų nuo seifų, o jam liepė išeiti iš kabineto.

Dabartinės Lietuvos visuomenės domėjimasis istorija dažnokai pri-mena kulinarinio paveldo patiekalų populiarinimą: žiūrėk, čia atitin-kamo vardo gira, ten – jo sviestas, vadinas, ir asmenybė buvo aukštos kokybės. Ar todėl „Mėmelio sūris“ mūsų demokratijos kontekstuose nei politiko, nei apžvalgininko tiek nepiktina, kiek „Tarybinė dešra“?

Tad kai skaičiau dr. Audronės Veilentienės rankraštį „Išsaugoti Nepriklausomybę. Lietuvos Seimo veikla užsienio politikoje 1920–1927 metais“, svarsčiau, kam ši knyga bus įdomi. Jei parlamentarai ir Ministras Pirmininkas žinojo, kodėl reikia rengti Klaipėdos sukilimą, jie neplanavo akcijos pavadinti Mėmelio nuotykiu. Autorė rašo, kad Seime „žinia apie sėkmingą operaciją Klaipėdoje buvo sutikta smarkiais plojimais ir himnu“<sup>5</sup>. Būtent E. Galvanauskas šią akciją pavadino „vietinių gyventojų sukilimu“ – kaip teigia A. Veilentienė, „prieš vietinę valdžią dėl nepakenčiamos ekonominės situacijos, nors pripažino, kad Ambasadorių konferencija šių įvykių kaltininke laiko Lietuvos Vyriausybę“. Autorė parodo ne tik premjero, bet ir parlamento narių, kaip antai Mykolo Sleževičiaus, Mykolo Krupavičiaus, Petro Radzevičiaus, Lado Natkevičiaus ryžtą, išreikštą net ir slaptomis kelionėmis į uostamiestį.

A. Veilentienė stambiame mokslo kūrinyje atskleidžia mažai žinomų Lietuvos parlamento veiksmų reikšmę: kokiais būdais buvo siekiama tarptautinio mūsų valstybės pripažinimo, kaip Seimo vadovai ir eiliniai nariai bendradarbiaudavo su Vyriausybe užsienio politikos klausimais, kaip darė ir taisydavo klaidas palyginti ilgai neišsižadėdami demokratijos principų. Knyga liudys ne vien abstraktų demokratijos mokymąsi ir tradicijos diegimą, bet ir politinės kultūros formavimą. Autorė atskleidžia įvairių frakcijų, skirtingų pažiūrų politikų poelgius, grįsdama pasakojimą faktais – nei ką teisindama, nei gindama, todėl asmenybes apnuogina ir parodo kaip tiesiog ieškančius sprendimų žmones. Tokios parlamentarizmo studijos itin reikalingos. Mat nusivylimas demokratija prasideda nuo autoritetų pasirinkimo, net iškėlimo, dažnokai – ir pastangų įamžinti: kaip šiuolaikinėje politikoje, taip ir istorijoje.

Respublikos 100-metis yra paprastas, be ypač iškilmingų priėmimų, užsienio svečių vizitų ir ta proga formalių, neįmantriomis lingvistinėmis figūromis perpintų kalbų – COVID 19 neleidžia susi-

<sup>5</sup> Citata iš recenzuojamo rankraščio [autorės sutikimu].

burti ir kartoti standartinių frazių. Sprendžiant iš 2020 m. gegužės 15 d. vykusio minėjimo Seime – tai privalumas. Toks jau likimo pokštas, kad minėjimas nesuteikia progos ir susireikšminti ministrams, jų žmonoms, kitiems pareigūnams bei karininkams – kaip prieš 100 metų, renkantis į pirmą posėdį Valstybės teatre, ką liudija paliktas Vyriausybės kanceliarijos viršininko Stasio Lozoraičio tarnybinis raštas premjerui: „ (...) pasikalbėjime su p. p. Ministeriais paaiškėjo, kad jie tą ložą nori užleisti p. Prezidentienei, p. V. Tarybos Pirmininko žmonai, p. p. Ministerių ir viceministerių žmonoms, mano buvo paaiškinta, kad kadangi Kabineto kanceliarija siuntinėja bilietus tikrai oficialinėms asmenims ir organizacijų atstovams, tai p. p. Ministerių žmonoms mes turbūt ir neturėtume duoti atskirą vietą, nes ministerių žmonos, kaip tokios, politinės reikšmės neturi, jeigu gi p. p. Ministeriai reikalauja joms atskiros ložos, tai galima pavesti ložes N. N. 7 ir 8, nes toliau sėdės Aukštųjų kursų atstovai, o iš kitos pusės tos ložos yra atskirtos nuo diplomatų ložos perėjimu. P. p. ministeriai su šiais argumentais nesutiko ir jų žmonoms buvo nuskirta loža A balkone (...). Penktadienį, dieną, aš telefonu paklausiau p. Prezidentą, ar jis gavo bilietą į Seimo atidarymą, p. Prezidentas pareiškė nusistebėjimą, kad jam, Prezidentui, siunčiama bilietas, ir pasakė, kad tą dalyką jis išaiškins su p. Ministeriu Pirmininku. Apie tą pasikalbėjimą tuojau papasakojau p. Pirmininkui ir išdėsciau savo argumentus. „Tamstai neverta kreipti domės į kiekvieno fantaziją, nes kitaip Tamstai neužteks sveikatos. Jei p. Prezidentui nepatinka, kad jam pasiuntėt bilietą, tai jis gali bilietą sudraskyti“<sup>6</sup>. Nepavyko šįmet XII Seimui ir susiburti Kaune, teatre – kaip 1920-aisiais. Politiškai keista mintis. Tačiau tokia idėja buvo kilusi ir prieš 20 metų – tada Seimo Pirmininkas siūlytojų paklausė: „Ar vėl sostinę praradome?“

Iškilmingame minėjime po Prezidento ir kitų kalbų savotiškai padėjo išsaugoti jo garbę Seimo narys Emanuelis Zingeris, pabaigoje,

<sup>6</sup> Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b. 99, l. 9.

replikuodamas iš vietos, priminęs Suomijos istoriją „be perversmų“ iki 1940 m. ir sukritikavęs, kad jokioje kalboje „niekas nedrįso įvertinti Lietuvos demokratijos per 22 metus“. Taiklus pastebėjimas: kaip gali išdrįsti, kai nesi tikras dėl demokratijos vertybių?

O kitas klausimas – Vyriausybei: kodėl Respublikos sukaktį minint sostinėje turėtų būti statomas paminklas „seimokratijos“ termino autoriui, perversmo prezidentui?

Tikriausiai ir ne visi Seimo nariai, parlamento svečiai pastebi gegužės 15-osios deklaraciją Seimo rūmuose. Kur ji eksponuojama? 2000-aisiais jos kopija pateikta rūmų interjere virš pagrindinių durų, tikintis, kad „kada nors“ atsiras Seimo rūmų pagrindinės fojė grindinyje. Bet ne tai reikšmingiausia: kadangi Respublikos paskelbimo (1920) minėjimas aprėpia milžiniškų skirtumų socialines patirtis pagal kartas, jų vertybių puoselėjimą, konfliktus, gali būti tik vienas teisingas požiūris į jo reikšmę: ar tas „respublikos proklamavimas“ yra politinė vertybė, kurią reikia gerbti ir puoselėti, ar tik seniai nutikęs istorijos „žaismas“, kai nei vardai, nei vaidmenys ilgainiui ne taip svarbu, todėl akcentus galima dėlioti kaip patinka.

Primindamas, kad daugiau nei per 15 metų daug prisidėjome burdami mokslininkus Seimo istorijos tyrimams, turiu pabrėžti: „Parlamento studijose“ ieškome, kas tikrai pamesta, bet įdomu.

# Lietuva

visuomenės ir politikos dienraštis

Šios laidos, laikiniame žurnale po inventarimo. Redakcijos ir Administracijos  
adresas: Kėrnas, Totorių gatvė Nr. 14.

Atskiro numerio kaina 40 skat. Prenumeratos kaina  
10 metų, 1 mėn. 90 skat. Skelbimų kaina — penki skat.

108 (390) num.

Trečiadienis, 1920 m. Gegužės 19 d.

**Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip demokratinę respubliką, etnogi-nėmis sienomis, ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm.**

Rezoliucija Steigiamojo Seimo vienu balsu priimta.

1920 m. gegužės mėn. 15 d.

**Pirmasis Steigiamojo Seimo Posėdis**

(Tiesiva)

valandą ir prie jaunesniųjų — prie tų karavių ir kari-niųjų kapų, kurie šiame kare savo jaunas galvas pa-dėjo, begindami tėvynės sienas. Nepamirškime ir pa-saulinio karo išlaikytos visur aukas, kurios audros išrautos iš savo sodybų turėjo gulti kapus toli toli

**Aukštieji I**

**M. Biržiška** skaitys Au-  
štadienį, V. 18 d., nuo 5<sup>1/2</sup>  
Trečiadienį, V. 19 d., nuo 6<sup>1/2</sup>  
Ketvirtadienį, V. 20 d., nuo 7<sup>1/2</sup>  
Aukštųjų Karų V.

dama gausiu aukų Tėvynės aukui  
laikė pastangoms šandien jau  
Valstybės aparatą bei ginkluotą  
karštomėdė jau suskubo pašalinti  
kurtaus priėjus ir šie mėn, jog ji  
kol visa Lietuva nebus išvaduo  
Garbė Nėraisi mūsų kariuomenė  
didis priėjimas ir rančių plovimas.  
Vėlo kariuomenė! Lietuvos šerė

Gegužės 15-osios deklaracija dienraštyje „Lietuva“. 1920 m. gegužės 19 d., Nr. 108 (390), p. 1.